

ERKIN FUQAROLIK JAMIYATIDA SHAXSNING HUQUQ VA ERKINLIKLARI

Rajabova Muxtaram Hazratqulovna

Buxoro Yuridik texnikumi o'qituvchisi.

muxtaramradjabova1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18654966>

Annotatsiya. Mazkur maqolada erkin fuqarolik jamiyatida shaxsning huquq va erkinliklari mazmuni, ularning konstitutsiyaviy asoslari, xalqaro huquq normalari bilan uyg'unligi hamda demokratik jamiyat barqarorligidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, huquq va erkinliklarning kafolatlanishi, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro mas'uliyat, fuqarolik jamiyati institutlarining ro'li hamda huquqiy madaniyatning ahamiyati ochib beriladi. Maqolada inson huquqlarining tabiiy-huquqiy mohiyati va zamonaviy konstitutsionizm sharoitidagi rivojlanish tendensiyalari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar. Fuqarolik jamiyati, inson huquqlari, erkinlik, konstitutsiya, huquqiy davlat, demokratik tamoyillar, huquqiy kafolat, shaxs daxlsizligi, siyosiy huquqlar, ijtimoiy himoya.

RIGHTS AND FREEDOMS OF THE PERSON IN A FREE CIVIL SOCIETY

Abstract. This article examines the concept of individual rights and freedoms in a free civil society, their constitutional foundations, compliance with international legal norms, and their role in the stability of democratic society from a scientific-theoretical perspective. The article also addresses the guaranteeing of rights and freedoms, the mutual responsibility of the state and society, the role of civil society institutions, and the importance of legal culture. Furthermore, it discusses the natural-law essence of human rights and the trends of their development within the framework of modern constitutionalism.

Keywords. civil society, human rights, freedom, constitution, rule of law, democratic principles, legal guarantee, personal inviolability, political rights, social protection

ПРАВА И СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ В СВОБОДНОМ ГРАЖДАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. В данной статье анализируются понятие прав и свобод личности в свободном гражданском обществе, их конституционные основы и соответствие нормам международного права, а также их роль в стабильности демократического общества с научно-теоретической точки зрения.

Статья раскрывает вопросы гарантирования прав и свобод, взаимной ответственности государства и общества, роли институтов гражданского общества и значимости правовой культуры. Кроме того, рассматривается естественно-правовая природа прав человека и тенденции их развития в условиях современного конституционализма.

Ключевые слова. гражданское общество, права человека, свобода, конституция, правовое государство, демократические принципы, правовая гарантия, неприкосновенность личности, политические права, социальная защита.

“Erkinlik — bu insonning o'z xohishiga ko'ra yashashi emas, balki adolatli va umumiy manfaatni ko'zlagan qonunlar doirasida o'z huquqlarini amalga oshira olish imkoniyatidir; chunki qonun bilan himoyalangan erkinlik aslida zaiflikdir.”

Sharl Lui Monteske

Kirish. Erkin fuqarolik jamiyati — bu shaxs manfaatlari ustuvor bo‘lgan, inson huquqlari oliy qadriyat sifatida e’tirof etiladigan ijtimoiy tuzumdur. Bunday jamiyatda davlat fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta’minlash vositasi sifatida faoliyat yuritadi. Huquqiy davlat tamoyillariga asoslangan jamiyatda shaxsning huquqiy maqomi konstitutsiya va qonunlar bilan mustahkamlanadi. Inson huquqlari g‘oyasi qadimiy falsafiy qarashlardan boshlangan bo‘lib, zamonaviy demokratik tizimlarning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilingach, inson huquqlarini xalqaro darajada himoya qilish mexanizmi shakllandi.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi va uning asosiy belgilari.

Fuqarolik jamiyati — bu davlatdan nisbatan mustaqil bo‘lgan, o‘zini o‘zi boshqaruvchi ijtimoiy institutlar, nodavlat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va fuqarolar birlashmalaridan iborat tizimdir. Bunday jamiyatning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

1. qonun ustuvorligi;
2. hokimiyatlar bo‘linishi tamoyili;
3. shaxs erkinligining kafolatlanishi;
4. so‘z va fikr erkinligi;
5. mulk daxlsizligi.

Fuqarolik jamiyati rivojlangan davlatlarda inson huquqlari nafaqat e’lon qilinadi, balki real mexanizmlar orqali himoya qilinadi.

Shaxsning huquq va erkinliklari: nazariy asoslar. Shaxs huquqlari tabiiy va ajralmas hisoblanadi. Tabiiy-huquqiy nazariya vakillari inson huquqlarini tug‘ma va davlatdan mustaqil deb hisoblaydilar. Masalan, Jon Lokk insonning hayot, erkinlik va mulk huquqlarini tabiiy huquqlar sifatida e’tirof etgan. Shaxsning huquq va erkinliklari odatda quyidagi guruhlariga bo‘linadi:

Shaxsiy (fuqarolik) huquqlar – yashash huquqi, sha’n va qadr-qimmat daxlsizligi, erkin harakatlanish huquqi.

Siyosiy huquqlar – saylash va saylanish huquqi, yig‘ilishlar o‘tkazish huquqi.

Ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar – mehnat qilish, ta’lim olish, ijtimoiy ta’minot huquqi.

Madaniy huquqlar – ijod erkinligi, madaniy merosdan foydalanish huquqi.

Bu huquqlar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham mustahkamlangan.

Konstitutsiyaviy kafolatlar va davlatning majburiyatlari. Har qanday demokratik jamiyatda inson huquqlari konstitutsiyaviy darajada himoya qilinadi. Konstitutsiya — shaxs va davlat o‘rtasidagi asosiy ijtimoiy kelishuvdir. Unda inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida e’tirof etiladi. Davlatning asosiy majburiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Huquq va erkinliklarni tan olish;
2. Ularni himoya qilish;
3. Buzilgan huquqlarni tiklash;
4. Sud orqali adolatni ta’minlash.

Shu nuqtai nazardan, sud hokimiyatining mustaqilligi va ombudsman instituti muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik jamiyati institutlarining roli quyidagilar: Erkin jamiyatda nodavlat notijorat tashkilotlari, mustaqil OAV va jamoat birlashmalari shaxs huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etadi.

Ular davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi hamda fuqarolarning huquqiy ongini oshirishga xizmat qiladi. Huquqiy madaniyatning yuksalishi esa jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini shakllantiradi. Shaxs o'z huquqlarini bilsa va ulardan oqilona foydalansa, demokratik jarayonlar yanada barqaror bo'ladi. Zamonaviy tendensiyalar va muammolar. Globallashuv sharoitida inson huquqlarini himoya qilish masalasi yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Axborot texnologiyalari rivoji shaxsning axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi kabi yangi huquqiy muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Shu bilan birga, huquq va erkinliklar faqat deklarativ xarakterga ega bo'lib qolmasligi, balki real mexanizmlar bilan mustahkamlanishi zarur.

Shu o'rinda ingliz faylasufi, siyosiy va huquqiy tafakkur tarixidagi eng buyuk mutafakkirlardan biri, liberalism va inson huquqlari nazariyasining asoschisi Jon Lokk inson to'g'risida shunday degan edi:

“Inson tabiatan erkin tug'iladi va uning yashash, erkinlik hamda mulk huquqi davlat tomonidan berilmaydi; aksincha, har qanday davlatning asosiy vazifasi ana shu ajralmas huquqlarni tan olish va ularni ishonchli himoya qilishdan iboratdir.” Bu jumla shuni anglatadiki, inson erkinlikni keyinchalik davlatdan olmaydi. Erkinlik — insonning tug'ma, tabiiy holati. Ya'ni odam dunyoga kelgan zahoti uning sha'ni, qadr-qimmatini va mustaqil yashash huquqi mavjud bo'ladi. Lokkga ko'ra, inson hech kimning mulki emas va u tabiiy ravishda o'z hayoti ustidan egalik qiladi deb fikr yuritgan.

O'zbekiston Respublikasida erkin fuqarolik jamiyati — bu davlatdan nisbatan mustaqil, shaxslar va ijtimoiy institutlar o'zaro faoliyat yuritadigan ijtimoiy tizimdir. U shaxsning erkinligi, qonun ustuvorligi va inson huquqlarining ta'minlanishiga asoslangan. Shaxs erkinligi bu har bir fuqaro o'z qarorlarini qabul qilish, o'z manfaatlarini himoya qilish va erkin yashash huquqiga ega.

Erkinlik tartibsizlik emas, balki qonun va ijtimoiy qoidalar bilan himoyalangan holat.

Huquqiy davlat tamoyili quydagilardan iborat bo'lib:

-Davlat hokimiyati fuqarolarning huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

-Qonun ustuvorligi barcha fuqaro va davlat organlariga bir xil tatbiq etiladi.

O'zbekiston Respublikasida fuqarolar faol ishtiroki quydagilar:

Fuqarolik jamiyatining mustahkamligi shaxslarning jamiyat hayotida, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishiga bog'liq. Shu orqali jamoatchilik nazorati kuchayadi va korrupsiyaga qarshi mexanizmlar ishlaydi.

Nodavlat institutlarining roli quydagilardan iborat:

Notijorat tashkilotlar, kasaba uyushmalari, ommaviy axborot vositalari fuqarolar huquqlarini himoya qiladi. Ular davlat hokimiyati faoliyatini nazorat qiladi va shaxsiy erkinliklarni qo'llab-quvvatlaydi. Demokratik institutlar bilan uyg'unlik Fuqarolik jamiyati erkin saylovlar, mustaqil sud tizimi, parlament va qonunchilik organlari bilan mustahkam bog'langan.

Shaxs huquqlari va erkinliklari demokratik tamoyillarga mos ravishda amalga oshiriladi.

Fuqarolik jamiyati va shaxs huquqlari

Erkin fuqarolik jamiyati shaxs huquqlarini nafaqat e'lon qiladi, balki ularni amalda himoya qiladigan tizimga asoslanadi.

Muhim jihatlar:

Tabiiy huquqlar: inson erkinligi, yashash va mulk huquqi tugʻma, davlat tomonidan berilmagan.

Siyosiy huquqlar: saylash va saylanish huquqi, yigʻilish va fikr bildirish erkinligi.

Ijtimoiy huquqlar: taʼlim olish, mehnat qilish va ijtimoiy taʼminotga ega boʻlish.

Madaniy huquqlar: ijodiy erkinlik va madaniy merosdan foydalanish.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki erkin fuqarolik jamiyatida shaxsning huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat hisoblanadi. Ularning konstitutsiyaviy kafolatlanishi, xalqaro huquq normalari bilan uygʻunligi hamda amaliy mexanizmlar orqali taʼminlanishi demokratik taraqqiyotning asosiy shartidir. Huquqiy davlat sharoitida inson huquqlari nafaqat eʼlon qilinadi, balki real hayotda himoya qilinadi. Shaxsning erkinligi - jamiyat erkinligining mezonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT, 1948.
2. Sharl Lui Monteske. “Qonunlar ruhi haqida”.
3. Jon Lekk. “Davlat boshqaruvi toʻgʻrisida ikki traktat”.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
5. Inson huquqlari boʻyicha xalqaro paktlar va konvensiyalar toʻplami.